

Зеќир РАМЧИЛОВИЌ  
Институт за национална историја, Скопје  
zecir.ramcilovic@gmail.com

## ПРОСТОРОТ НА ДЕНЕШНА МАКЕДОНИЈА<sup>1</sup> ВО КНИГАТА „ОГЛЕДАЛО НА СВЕТОТ“ ОД ЌАТИБ ЧЕЛЕБИ

*Анстракт.* – Мустафа бин Абдулах Хаџи Калфа, попознат како Ќатиб Челеби во првата половина на XVII век го создал неговото најпознато дело: *نما جهان كتاب* - „Китаб-и Џиханнума“ или „Книгата Огледало на светот“. Ова е едно од првите печатени дела од воведувањето на печатарството во Османлиската Империја, кое на македонската јавност ѝ е познато пред сè само преку делумните извадоци и преводи на ова дело, без или со делумна консултација со некој од оригиналите. Богато е со топоними и податоци за просторот на денешна Македонија во османлискиот период и истите се драгоцен историски извор. Во „Огледало на светот“, авторот Ќатиб Челеби ги користи термините соодветни за административната поделба на Османлиската Империја. Населените места во Македонија како дел од тогашна Румелија се распределени во 6 санџака: Ќустендилски, Скопски, Капудан Паша, Елбасан, Охрид и Призренски санџак. Во овие санџаци тој опишал 16 градови. Тој прецизно ја опишува местоположбата на населеното место со оддалеченоста во денови од главниот град Истанбул, населението, природно-географските и стопанските карактеристики. Интересен е и фактот дека најголем дел од топонимите го задржале својот словенски или латински корен, што упатува на тоа дека Османлиите не настојувале да ги менуваат имињата на постоечките населени места. Единствено ги прилагодувале кон својот изговор. Во трудот е направен превод во консултација со оригиналното издание, со што начин на јавноста ќе ѝ станат достапни значајни податоци за населбите во Македонија од овој период.

*Клучни зборови.* – Македонија, географија, Ќатиб Челеби.

---

<sup>1</sup> Под поимот „Македонија“ во целиот текст се подразбира територијата на Република Македонија, односно денешна Република Северна Македонија.

## ВОВЕД

„Огледало на светот“ на овие простори за првпат е разработено во 1892 г. од страна на историчарот Стојан Новаковиќ кој прави превод од германски на српски: Хаџи–Калфа или Ѓатиб Челебија, турски географ XVII века о Балканском полуострву.<sup>2</sup> Германскиот превод е направен од познатиот германски ориенталист Јозеф Ф. Хамер, врз основа на турскиот примерок што го нашол во збирката на грофот Векеслав Ржевуски во Австрија, со наслов: *Rumeli und Bosna, geographisch beschrieben von Mustafa Ben Abdalla Hadschi Chalfa*.<sup>3</sup> Значаен и според нас попрецизен и поцелосен е преводот на делото на Хамер од Стојан Аргиров со наслов: „Румелија и Босна“ – географски описалъ Мустафа бенъ Абдулахъ Хаджи Калфа.<sup>4</sup> Првиот превод на македонски е направен од српскиот превод, од страна на Санде Стојчевски со наслов: „Патописот на Хаџи Калфа“.<sup>5</sup> Значи се работи за превод од превод, без користење или било каква друга консултација со примерок од Ѓатиб Челеби, а во 2002 г. Александар Стојановски објавува слична статија со наслов: Македонија во „Огледало на светот“ од Хаџи Калфа.<sup>6</sup>

Зачувани и на јавноста познати до сега се пет целосно печатени примероци, сите во Истанбул. Четири примерока се наоѓаат во Топкапи Сарај Библиотека (бр. 1622, бр. 1624 и бр. 1630) и еден примерок се наоѓа во Библиотека Рагип Паша (бр. 1061). Правејќи споредба со примерокот од Топкапи Сарај Библиотека за делот на Македонија можам да заклучам дека и преводите од аспект на топонимите се идентични со некои разлики во текстот за тоа населено место. Односно, освен оригиналот при разработката и преводот ги консултирав и гореспоменатите дела при што дадов прецизен превод за населените места од нашата држава кои ги опишал Ѓатиб Челеби во книгата „Огледало на светот“.

## ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ЃАТИБ ЧЕЛЕБИ И НЕГОВИТЕ ДЕЛА

Мустафа бин Абдуллах Хаџи Калфа (арабица: مصطفى بن عبدالله حاجي خليفة), попознат како Ѓатиб Челеби (османски: كاتب چلبی) е османски науч-

<sup>2</sup> Новаковиќ 1892.

<sup>3</sup> Freiherr von Hammer 1812.

<sup>4</sup> Аргировъ 1938.

<sup>5</sup> Матковски, Александар - Стојчевски 1991, 387–397.

<sup>6</sup> Стојановски 2002.

ник, историчар и географ. Тој се смета за еден од најпродуктивните автори на научна литература во XVII век во Османската Империја.

Роден е во Истанбул во февруари / март 1609 г. Бил образуван од најраното детство од познати и признати теолози и научници од разни области.<sup>7</sup> Во институцијата Ендерун го завршил своето образование како војник. Таму го добил и името Ќатиб, поради тоа што во тогашната воена академија бил писар, односно на османски كاتب – ќатиб што значи писар, записничар. Неговиот втор или друг прекар му бил Хаџи Халифе (Калифе), односно Хаџи Калфа поради тоа што бил на (х)аџилак. Учесувал во повеќе походи на османлиската војска кои сведоштва и податоци од различни региони се среќаваат во неговите дела. За време на походите кога немало судири и војни одел по книжарници и библиотеки и собирал податоци и забелешки за своите дела, а читајќи книги ги зголемил своите знаења од различни научни области. По десет години учества во војни во декември 1635 г. се вратил во Истанбул и интензивно продолжил да се занимава со наука. Во 1645 г. во текот на војната на Крит почнал да истражува и да работи на создавање географска карта, изучувајќи многу дела со географски карти. Наследството што го добил во 1645 г. му овозможило да живее удобно во османскиот главен град Истанбул и да ѝ се посвети целосно на науката.<sup>8</sup>

Ќатиб Челеби умрел многу млад, на неполни 48 години, на 27 зилхиџе 1067 г. по хиџра, односно на об.10.1657 г. во Истанбул.<sup>9</sup> Погребан е во близина на Ункапани мостот, познат и како Мостот Ататурк кој ги поврзува кварталите Ункапани (Фатих) и Азапкапи (Бејоглу).

За време на својот краток живот напишал 22 биографски, библиографски, историски и географски трудови. Најпознато е делото „Огледало на светот“, попознато како „Џиханнума“. Напишано е во 1648 г.,<sup>10</sup> а печатено во 1732 г. во печатницата на Басмаџи Ибрахим Мутеферика во Истанбул. Ова е една од првите печатени книги од воведувањето на печатарството во Османлиската Империја. Во делото најпрвин се дадени голем број информации од математичка географија, поточно астрономија. Освен текстуалниот дел, има голем број на илустрации, дијаграми во боја. Потоа се дадени информации за нашата планета со карта на светот, како и податоци за сите континенти кои се проследени со многу

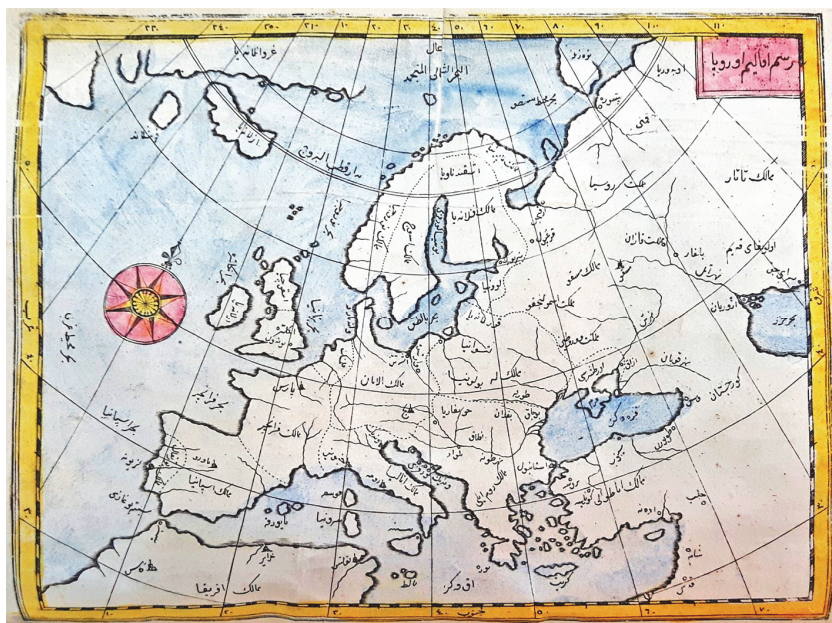
<sup>7</sup> Поопширно кај Gökyay 1991.

<sup>8</sup> Piterberg 2003, 47.

<sup>9</sup> Özür 2014, 125.

<sup>10</sup> Ѓълџбовџ 1938, 102.

прецизни географски карти во боја. Во текстуалниот дел, покрај описите за одредени населени места, области, дадени се и растојанијата, како и историски описи на настани, доколку имало такви, во одредено место или област. Една од книгите се чува во НБКМ во Софија. За жал, во НБКМ во Софија, како и во најголемиот број книги кои се чуваат во други библиотеки, не е печатен делот за европскиот дел на Османлиската Империја, односно делот кој за нас е интересен – описот на Румелија. Комплетните книги на „Огледало на светот“ како што напоменав ги има во библиотеките во Истанбул и тоа во: Библиотека Рагип Паша (бр. 1061) и четири примерока во Топкапи Сарај Библиотека (1622, 1624, 1629 и 1630).



Карта на Европа од делото „Огледало на светот“<sup>11</sup>

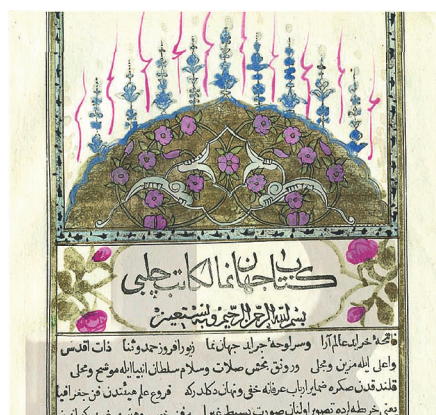
Од другите дела не, помалку значајно и негово најобемно дело е Кешф ез-зенун ан есами ел-китаб ве ел-фунун - كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون, во превод: Отстранување на сомнежите од имињата на книгите и уметностите. Катиб Челеби на овој голем труд работел околу дваесет години и истиот е напишан на арапски јазик. Тој претставува библиографска енциклопедија, во кое се дадени повеќе од 14.500 книги по азбучен

<sup>11</sup> Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методиј“ – Софија, Ориенталски оддел, л. 99.

ред. Ова дело е преведено на латински,<sup>12</sup> а потоа и на француски.<sup>13</sup> За значењето на овој труд доволно говори и фактот што овој труд се користи и денес при описот и каталогизацијата на источните ракописи.



Првите страни од делото  
„Огледало на светот“<sup>14</sup>



Дел од првата страна односно  
„унван“ на „Огледало на светот“<sup>15</sup>

## МАКЕДОНИЈА ВО „ОГЛЕДАЛО НА СВЕТОТ“

Во делото „Огледало на светот“, авторот Катиб Челеби ги користи термините соодветни за административната поделба на Османлиската Империја. На л. 297-б во Бр. 1061 од примерокот во Библиотеката Рагип Паша, потоа на л. 266-а во Бр. 1622, на л. 178-а во Бр. 1624 со црвено мастило е напишано *ذكری ممالکی روم ایلی* - „Зикр-и мемалики Рум-или“, во превод „Напомени за Румелиските земји“ или само „Земја Румелија“. Просторот на Балканскиот Полуостров османлиите го нарекувале *روم*

<sup>12</sup> Flügel 1835.

<sup>13</sup> Hoefer 1862-1870.

<sup>14</sup> Lilly Library, DR 403 .M835, Date and Location: 1732, Istanbul (Ottoman Turkish), Author: Katib Çelebi (d. 1657), Binding: Brown leather binding with stamped central medallion, Doublure: Marbled paper, Page or Folio numbers: 349 folios (+ 8 folios of front matter, total 357), Dimensions of page: 31 x 19.25 cm.

<sup>15</sup> Унван е украсна рамка на првата страна на почетокот на делото, околу насловот на книгата или околу стандардниот натпис дека се што се прави за да биде од корист се прави во името на Бога (Во името на Аллах, Сеопштиот Добročинител, Милоситивиот). Во случајов унаванот е напишан околу насловот на книгата *کتاب جهان نما* - „Китаб-и Џиханнума“ л-Катиб Челеби“.

ایلی - Рум-или, односно Румелија.<sup>16</sup> Според Катиб Челеби под Румелија се подразбира целиот Балкански Полуостров, без Босна со Новопазарскиот Санџак, Влашко и Молдавија. Тој Румелија ја дели на 26 санџаци, од кои делови од денешна Македонија се опфатени во Скопскиот, Кустендилскиот, Капудан Паша, Елбасан, Охрид и Призренскиот санџак.

## КУСТЕНДИЛСКИ САНѢАК

При описот на Кустендилскиот Санџак, од градовите во Македонија Катиб Челеби ги опишува градовите: طويرن - Тојран (Дојран),<sup>17</sup> كپرولى - Купрули (Велес),<sup>18</sup> استرومجه - Уструмџа (Струмица),<sup>19</sup> اردوفيشته - Ардофиште (Радовиш),<sup>20</sup> اشتيپ - Иштип (Штип),<sup>21</sup> كعراتووه - Каратова

<sup>16</sup> Зборот „Румелија“, односно на турски „Рум-или“, од зборот „Рум“ што значи „Римјанин“ и заедно со наставката „ли“ во буквален превод се преведува како „римско“, што означува „римска земја“ и како таква најчесто се преведува. Османлиите ова име го наследиле од жителите на тогашна Византија, кои своето царство го викале „Романиа“ (грчки: Ρωμανία). Во почетокот терминот Румелија се користел и за делови од Мала Азија кои Османлиите ги зазеле од Византија. Во наредниот период, по заземањето на европските делови на Византија, само тие продолжиле да го носат името Румелија. По административни реформи на Османлиската Империја од 1870 и 1875 г. престанала употребата на името Румелија, освен во случајот на Источна Румелија која била формирана со одлуките на Берлинскиот Конгрес во 1878 г., како автономна покраина во рамките на Империјата, до нејзиното соединување со Бугарија.

<sup>17</sup> Дојран (друго име Полин, Поленин, Полјанин, варијанти Дорјан, Догрјан, Дојрани) е историски град во југоисточниот дел на Македонија на брегот на Дојранското Езеро, којшто бил разурнат во Првата светска војна кога броел дури 18000 жители. Денес името Дојран го носат три населби разместени околу Дојранското Езеро: Стар Дојран и Нов Дојран во Македонија и Дојран (Δοϊράνη) во Егејска Македонија, во денешна Грција.

<sup>18</sup> Купрули е официјалното име во османлискиот период на денешниот град Велес, и денес на турски јазик градот го носи ова име. Се наоѓа во средишниот дел на Македонија, сместен на брегот на реката Вардар и ридовите околу него.

<sup>19</sup> Уструмџа е официјалното име во османлискиот период на денешниот град Струмица, и денес на турски јазик градот го носи ова име. Се наоѓа во југоисточниот дел на Македонија, сместен на брегот на реката Струмица во Струмичкото поле.

<sup>20</sup> Ардофиште или Радовиште се нарекувало населеното место Радовиш во османлискиот период, денес градот Радовиш во југоисточниот дел на Македонија, сместен во подножјето на планината Плачковица и северниот дел на Струмичко-радовишката Котлина.

<sup>21</sup> Иштип е официјалното име во османлискиот период на денешниот град Штип, кој и денес на турски јазик го носи ова име. Се наоѓа во источниот дел на Македонија, во долината на реката Брегалница.

(Кратово)<sup>22</sup> и казата تيقفيس – Тикфис (Тиквеш).<sup>23</sup> Помеѓу останатите најпрвин го опишува градот Дојран.

„Дојран се наоѓа помеѓу Валовишта (Тимурхисар),<sup>24</sup> Струмица, Аврет Хисар<sup>25</sup> и Тиквеш, каза во состав на Кустендил, оддалечена 14 дена од Истанбул. Има една џамија и мал пазар. Се наоѓа крај езеро, чиешто води допираат до еден дел од куќите. Од тука на југ се наоѓа Солун (Салоник).<sup>26</sup>

Тиквеш е нахија и каза помеѓу Прилеп (Пирилипа),<sup>27</sup> Велес и Штип, оддалечен 14 дена од Истанбул. Реката Вардар тече од Велес и минува тука.

Велес се наоѓа во клисуреста долина помеѓу Скопје, Штип, Прилеп и Тиквеш на 16 дена од Истанбул. Реката Вардар тече од Скопје и минува низ него под еден камен мост. Оттука и името на градот. Тука растат вкусни лубеници.

Струмица е на два дена западно од Сер, помеѓу Петрич (Петрових), Радовиш, Дојран, а на 14 дена од Истанбул. Се наоѓа во подножјето на една височинка на чиј врв се издига старо запуштено кале. Водата се доведува со канали и распределува по џамии, бањи и градини. Околу е широко поле кое го сече река на која се

<sup>22</sup> Каратова или Киратова се нарекувало населеното место Кратово во османлискиот период. Се наоѓа о североисточниот дел на Македонија. Претставува еден од најстарите градови во Македонија и на Балканот. Името Кратово доаѓа од местоположбата на градот, кој лежи на вулканска подлога, односно вулкански „кратер.“ Според преданието, градот го добил името по зборовите „кират-ова“, по името на тврдината околу малото поле на бреговите на Кратовска Река. Во античко време, до доаѓањето на осмалиите, градот е нарекуван „Коритос“ или „Коритон“.

<sup>23</sup> Тиквеш (или Тиквешија) е котлина и етно-географска област која се наоѓа во централниот и јужниот дел на Македонија западно од реката Вардар.

<sup>24</sup> Валовишта или Демир Хисар (грчки: Σιδιρόκαστρο, Сидирокастро) — град во Егејска Македонија, Грција. Се наоѓа во Серскиот округ и претставува административен центар на општината Синтика.

<sup>25</sup> Женско или Аврет Хисар (грчки: Παλαιό Γυναικόκαστρο, Палео Гинекокастро, до 1927 Αβρέτ Ισσάρ, Аврет Исар) е село во Општина Кукуш во Кукушки округ, Егејска Македонија, денес во Грција.

<sup>26</sup> Салуник е градот Солун во Егејска Македонија и вториот по големина град во Република Грција, главен град на регионот Централна Македонија. На турски јазик денес градот се вика Селаник.

<sup>27</sup> Пирлипа или Пирилипа е градот Прилеп е сместен во северниот дел на Пелагониската Котлина, во јужниот дел на Македонија. На турски јазик денес градот се вика Прилепе.

издигаат многу воденици. Во месецот август тука се одржува прочуен панаѓур познат под името Тујан (Тујлан) на кој се собира многу свет од сите страни. Топлата бања Тујлан се наоѓа во кадилукот Струмица близу до споменатиот град и пазарот. Еднаш годишно жителите од околните места се собираат и престојуваат тука околу две недели и вршат големи трговски зделки. Во подножјето на планината извираат многу топли извори, а покрај нив и студени. Во бањата изградена од камен водата тече од три славини во еден базен. Таа е толку топла што можете веднаш да сварите јајце во неа, затоа пред да се употребува се меша со студена вода.<sup>28</sup>

Радовиш се наоѓа помеѓу Струмица, Штип, Кратово, оддалечен 14 дена од Истанбул, преку Сер.

Штип е град и кадилук во долина со тврдина на една височинка помеѓу Скопје, Радовиш и Тиквеш, западно од Струмица. Има џамии, бањи, големи караван сараи и помала река која тече од планините, минувајќи низ градините, но во текот на летото не ретко пресушува. Градот е распространет на возвишение утврдено со сидови. Тимурташ – паша, румелиски беглербег во времето на султанот Мурад Победоносец (Мурад Први) го превзел градот заедно со Манастир (Битола) во 784 г. по хиџра (1382-1383 г.). Тој (градот) важи за тврда крепост. Од тука до Истанбул има 15 дена

---

<sup>28</sup> Споменатите топоними за панаѓур Тујан (Тујлан) и за бањата Тујлан, сметам дека се два идентични топоними. Се работи за селото Банско и бањата Банско. Етимолошки не можевме да ја најдеме врската помеѓу двата термина и од каде Ќатиб Челеби го споменува под ова име. Но според описот тоа е евидентно. Бањата, односно изворите се наоѓаат во подножјето на планината, во близина на градот и изворот има многу топла вода. Поточно Бања Банско се наоѓа во подножјето на планината Беласица во близина на Струмица и има многу топол извор од 72°C, со што е и најтопла бања во Македонија. Исто така К. Челеби споменува дека во непосредна близина е панаѓурот Тујан. И денес под бањата постои месност која се вика „Панаир“, односно Панаѓур, (од османски збор: پانایر или на турски: рапауџ) каде се ископани стари пари со ликот на цар Константин, што значи дека ова место било и пред Османлиите познато по панаѓурот. Исто така Ќатиб Челеби ни кажува дека панаѓурот се одржувал во средината на месец август. Во средината на август е празникот Успение на Пресвета Богородица, меѓу народот познат како Голема Богородица, кој денес се празнува на 28 август според новиот, но според стариот календар се славел на 15 август. Според С. Новаковиќ името на овој панаѓур е Тујан (Новаковиќ 1892, 44.), додека А. Стојановски го пишува како Толјан, односно Долјан и го идентификува со селото Долени (Долане) североисточно од Петрич каде се одржувал т.н. Долјански панаѓур. (Стојановски 1991, 111-116).



пат. Нахиите на Овче Поле (Офчојле, Офџојле) се дел од овој кадилук. Во околината се изработуваат ситни алатки за стопанство. Кратово се наоѓа помеѓу Штип, Скопје и Ќустендил, оддалечен 16 дена од Истанбул. Тука има рудници за сребро и бакар. Сместен е во високи планини на еден ден пат од Иштиб, и има една џамија и два амами. Едниот има четириаголна форма со редок вид градба. Одвнатре на четирите зида тече извор и се простира софа. До неа, внатре се издигаат други четири зида споени одозгора со кубе. На еден од четирите агли е влезот внатре во бањата, од чиешто сидови одвнатре и однадвор тече вода. Бидејќи околните планини располагаат со сребро и бакар, сука се наоѓа пазар за трговци и монетарница (зарпхане). Тука се изработуваат многу убави бакарни садови. Во оваа каза се наоѓаат повеќе од сто села. Тие како и градот се распространети во брановидната котлина и летно време воздухот е затворен, а горештината голема. Повеќето од ридовите околу Каратова се оголени без шуми и грмушки и се користат за пасење добиток. Само планината Егри Су (Крива Вода/Река) наречена по името на реката која што извира од неа е обрасната со вискостеблести и нискостеблести шуми. Планината и долината на Крива Река се најблиску до Кратовските Планини. Тие планини се долги два дена пат. За да се отиде од Кратово до Ќустендил се минува низ тие планини. На нив се наоѓа манастир, а блиску до него во едно осјно и тесно место под камено кубе се наоѓаат исклесани од камен две гробници на синот на ктиторот неговата сопруга покриени со златна ткаенина уште неразложена, исти без да можат да се разликуваат еден од друг. На влезот стои натписот со дата на нивната смрт, 250 години пред Хиџра (IV век). До тие планини се надоврзуваат Ќустендилските планини, поделени со Крива Река. Среброт кое во Кратово се преработува во пари се вади од тие планини.“

### СКОПСКИ САНЏАК

Од населените места кои се наоѓаат во Скопскиот Санџак, денес во Македонија, Ќатиб Челеби ги опишува следните градови: اوسكوب – Ускуп, Ускуб (Скопје),<sup>29</sup> قالكاندلنك – Калканделен (Тетово),<sup>30</sup> и پيرلييه – Пирилипе (Прилеп).

<sup>29</sup> Ускуп е официјалното име во османлискиот период на градот Скопје, и денес на турски јазик градот го носи ова име. Скопје е главен и најголем град во Македонија,

„Скопје е убав град кој се наоѓа западно од Кустендил. Поради својата убавина во старите книги се нарекува невестата на Рум.<sup>31</sup> Од Истанбул се стигнува за шеснаесет дена. Растојанието по права линија им е тристашеесет и осум милји. Најдолгиот ден има петнаесет часа и дванаесет минути, а најкраткиот осум часа и четириесет и осум минути. Отстапувањето на Киблата (Мека) од линијата на меридијанот е педесет и пола степени од југ. Реката што поминува тука извира од Тетовската планина.<sup>32</sup> Надвор од Скопје има уште многу вода, која се носи до тука по канали. Има бројни џамии, еден безистен, убави шеталишта, голема тврдина и кула со часовник уште од христијанско време. Таа е најголема меѓу познатите европски саат кули. Деноноќно ги отчукува часовите слушајќи се и на два часа оддалеченост околу Скопје. Часовничар специјалист се грижи за правилна работа на часовникот. Овој град има многу учени и благородни луѓе. Казата е распространета помеѓу Тетово, Кратово, Штип и Велес, на која ѝ припаѓаат следните нахии:

Тетово е на северозапад од Скопје, на источните падини на планината позната под името Шар Планина, на седумнаесет дена пат од Истанбул. Реката Вардар извира во неговата близина. Граничи со казите: Скопје, Дебар (Дибре),<sup>33</sup> Кичево (Кирчова)<sup>34</sup> и Призрен.

Прилеп е мал град на една стрмна, оголена од дрвја планина помеѓу Скопје, Битола и Велес. Неговата тврдина во седумстотини

---

кој воедно претставува административно-политички, стопански, културен и образовно-научен центар.

<sup>30</sup> Калканделен е официјалното име во османлискиот период на денешниот град Тетово, и денес на турски јазик градот го носи името Канкалделен. Се наоѓа во северозападниот дел на Македонија, на падините на Шар Планина, односно во долната Полошка Котлина.

<sup>31</sup> Во преводот на Ј. Ф. Хамер стои како „невеста на грчките земји“ (Freiherr von Hammer, 1812, 95), а кај С. Аргиров „невеста на Грција“ (Аргиров 1938, 59.).

<sup>32</sup> Ќатиб Челеби ја споменува Планината Калканделен, односно Тетово, се работи за Шар Планина од која извира реката Вардар, што е точен опис.

<sup>33</sup> Дибре или Дебре е градот Дебар во западниот дел на Македонија. На турски јазик денес градот се вика Дебре.

<sup>34</sup> Кирчова е градот Кичево во Кичевската Котлина под југоисточните падини на планината Бистра во западниот дел на Македонија. На турски јазик и денес градот го носи истото име.

осумдесет и четврта (1382/1383) година му се предала на румелискиот беглербег Тимурташ Паша. Во оваа каза се вбојува и нахијата Мариово.<sup>35</sup>

### САНЦАК НА КАПУДАН (КАПЕТАН) ПАША

Од населените места кои се наоѓаат во Санџакот на Капудан Паша, денес во Македонија, Ќатиб Челеби го опишува градот *تولي مناستر* - Толи Манастир (Битола)<sup>36</sup>

„Битола е голем град помеѓу Лерин, Прилеп, Преспа и Охрид. Од Истанбул преку Солун, Вардар и Воден до тука се стигнува за петнаесет дена. Неговите жители се Бугари.<sup>37</sup> Султанот Мурад Гази во седумстотини осумдесет и четврта (1382/1383) година го испратил Тимурташ Паша кој што го зазел градот со сабја во рака. Тврдината е разурната. На јужна страна се издига шумовита планина, а пред неа се простира широко поле. Од планината кон градот се спуштаат многу потоци и канали кои течат низ маалата, а потоа низ околните полиња. Овој град е најпознат по производството на памук.“<sup>38</sup>

<sup>35</sup> Морихова или Мурихова, денес Мариово и е историско-географска област во крајниот јужен дел на Македонија карактеристична по својата историја, етнологија, традиции и култура.

<sup>36</sup> Толи Манастир, или само Манастир било официјалното име во османлискиот период на денешниот град Битола. Се наоѓа во југозападниот дел на Македонија, втор по големина, административен, културен, економски, индустриски, образовен и научен центар. Градот е познат под името „град на конзулите“, бидејќи тука се наоѓале конзуларните претставништва на европските земји во времето на Османлиската Империја, каде заедно со Солун бил најважно место во овој дел на Империјата. И денес на турски јазик се вика Манастир. Во преводот на А. Стојановски е Манастир (Стојановски 2002, 125), додека Ј. Ф. Хамер ја транскрибира со Толи Манастир (Freiherr von Hammer 1812, 96), како и С. Аргиров (Аргировъ 1938, 60).

<sup>37</sup> При опишувањето на местата или областите Ќатиб Челеби во најголем дел од Македонија ги споменува Бугарите, Србите, Власите, Грците, Турците и др. Обично во деловите на Македонија од словенските народи ги споменува само Србите и Бугарите, а доста често смета дека и ги меша. Бидејќи тогаш и немало некаква национална поделба на народите, со сигурност можеме да кажеме во овој, но и во другите случаи, дека се работи за словенско православно население.

<sup>38</sup> А. Стојановски во својот превод пишува дека се работи за „лен“ (Стојановски 2002, 125), додека Ј. Ф. Хамер и С. Аргиров го преведуваат со „памук“. (Freiherr von Hammer 1812, 97; Аргировъ 1938, 60).

## САНЏАК ЕЛБАСАН

Од населените места кои се наоѓаат во Санџакот Елбасан, а денес во Македонија, Ќатиб Челеби го опишува градот *اوستروغه* - Уструга (Струга).<sup>39</sup>

„Струга се наоѓа до езеро, на два дена североисточно од тука се наоѓа Скопје и на два дена југозападно до Елбасан. Тука се дели и патот за Скадар.“

## САНЏАК ОХРИД

Од населените места кои се наоѓаат во Санџакот Охрид, а денес во Македонија, Ќатиб Челеби го опишува токму градот *أوخری* - Охри (Охрид),<sup>40</sup> *دبره* – Дебре (Дебар),<sup>41</sup> и *پرسپه* – Преспе (Преспа).<sup>42</sup>

„Охрид се наоѓа на источна страна од езерото југозападно од Скопје, а на шеснаесет дена од Истанбул. Се граничи со Преспа, Старова и Кичево. Неговите жители се бугари. Тука има сребрена и сулфурна руда.

Дебар се наоѓа помеѓу Охрид, Кичево и Тетово на седумнаесет дена пат од Истанбул. Големата река Дрим која истекува од Охридското Езеро минува низ овој крај.

Преспа се наоѓа на брегот од Охридското Езеро,<sup>43</sup> на петнаесет дена од Истанбул. Се граничи со Битола, Корча, Биглиште и Охрид.“

<sup>39</sup> Уструга е денешниот град Струга кој се наоѓа во рамнината на Струшкото Поле, на двата брега на реката Црн Дрим, на северниот брег на Охридското Езеро.

<sup>40</sup> Охри било официјалното име во османлискиот период на денешниот град Охрид, кој се наоѓа на северниот брег на Охридското Езеро.

<sup>41</sup> Дибре или Дебре е градот Дебар во западниот дел на Македонија. На турски јазик денес градот се вика Дебре.

<sup>42</sup> Преспе е градот Ресен кој се наоѓа во Преспанската Котлина. Преспа е котлина и историско-географска област во Македонија, сега разделена помеѓу Македонија, Грција и Албанија. Во географска смисла на зборот поимот Преспа претставува голема котлина во чиј центар се сместени двете преспански езера — Големото и Малото.

<sup>43</sup> Ќатиб Челеби пишува дека Преспа се наоѓа на брегот на Охридското Езеро. Веројатно немал сознанија дека се работи за посебно Преспанско Езеро кое е одделено од Охридското Езеро.

## ПРИЗРЕНСКИ САНЏАК

Од населените места кои се наоѓаат во Призренскиот Санџак, а денес во Македонија, Катиб Челеби во една реченица го споменува градот قيرچوہ – Кирчова (Кичево).<sup>44</sup>

„Кичево е на патот од Призрен кон Охрид на седумнаесет дена од Истанбул.“

Катиб Челеби според описот и картите јасно ни дава до знаење дека многу добро ги познава овие простори и ги опишува според османлиската административна поделба. Од тој аспект многу прецизно ги распределува населените места. Единствена разлика која треба да ја напоменеме е за градот Кичево. Тој никогаш не бил дел од Призренскиот Санџак, како што го претставува Челеби. Во зависност од значењето и големината на населените места тој различно им посветува простор во својот труд. Според тоа од сите најголем опис дава за Скопје, Битола, Кратово, Штип и Струмица.



Населените места опишани од Катиб Челеби

<sup>44</sup> Кирчова е градот Кичево во Кичевската Котлина во западниот дел на Македонија. На турски јазик и денес градот го носи истото име. Во своите преводи, а веројатно под влијание на Ј. Ф. Хамер, А. Стојановски и С. Аргиров го пишуваат како Фирчова. Се работи за печатна грешка, бидејќи харфовите „каф“ и „фе“ се идентични само што „каф - قی“ има две точки, а „фе - ف“ една точка. Името за населбата Кирчова се користело во тогашната османлиска администрација и пракса и сигурно му било познато на Катиб Челеби.

## ЗАКЛУЧОК

Географските карти во минатото имале огромно значење. Тие биле основно средство за планирање и правење на стратегии за развој на државите и искористувањето на ресурсите. Катиб Челеби дал голем придонес во развојот на географијата и картографијата. За нас пред се значаен поради описот на просторот на Балканскиот Полуостров, во делото „Огледало на светот“. Поточно за административната единица во рамките на Осмалиската Империја, Румелија во чиј состав е и просторот на Македонија. Неговите карти и описи се многу прецизни. Поделбата на санџаци според Катиб Челеби е скоро идентична со тогашната официјална административна поделба на Османлиската Империја.

Населените места во Македонија се распределени во 6 санџака: Кустендилски, Скопски, Капудан Паша, Елбасан, Охрид и Призренски санџак. При описот на Кустендилскиот Санџак, од градовите во Македонија Катиб Челеби ги опишува градовите: Тојран (Дојран), Купрули (Велес), Устурумџа (Струмица), Ардофиште (Радовиш), Иштип (Штип), Каратова (Кратово) и казата Тикфис (Тиквеш). Од населените места кои се наоѓаат во Скопскиот Санџак, денес во Македонија, Катиб Челеби ги опишува следните градови: Ускуп, Ускуб (Скопје), Калканделен (Тетово), и Пирилипа (Прилеп). Од населените места кои се наоѓаат во Санџакот на Капудан Паша, денес во Македонија, Катиб Челеби го опишува градот Толи Манастир (Битола). Од населените места кои се наоѓаат во Санџакот Елбасан, а денес во Македонија, Катиб Челеби го опишува градот Уструга (Струга). Од населените места кои се наоѓаат во Санџакот Охрид, а денес во Македонија, Катиб Челеби го опишува токму градот Охрид (Охрид), Дибре (Дебар) и Преспе (Преспа). Од населените места кои се наоѓаат во Призренскиот Санџак, а денес во Македонија, Катиб Челеби во една реченица го споменува градот Кирчова (Кичево).

Како што може да се види и од направениот превод, податоците кои ни ги дава Катиб Челеби се извонредно важни, богати и разновидни со што претставуваат драгоцен историски извор.

## ЛИТЕРАТУРА

- Agelarakis, Anagnostis P., *Cretans in Byzantine foreign policy and military affairs following the Fourth Crusade*, Cretika Chronika, 32, Society of Cretan Historical Studies, Heraklion, 2012.
- Artz, Frederick B., *The Mind of the Middle Ages: An Historical Survey*, Third edition revised, University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- Čelebi, Evlija, *Putopis Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, превод: Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- Flügel, Gustav Leberecht. *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum a Mustafa ben Abdallah Katib Jelabi, dicto et nomine Haji Khalfa, celebrato compositum: Ad codicum Vindobonensium, Parisiensium et Berolinensis fidem primum edidit Latine vertit et commentario indicibusque instruxit Gustavus Fluegel*, Leipzig, 1835.
- Hammer, Joseph Freiherr von, *Rumeli und Bosna, geographisch beschrieben von Mustafa Ben Abdalla Hadschi Chalfa*, Im verlage des Kunst und Industrie Compton, Wien, 1812.
- Hobson, John M., *The Eastern Origins of Western Civilisation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Hoefler, M. *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours: avec les renseignements bibliographiques et l'indication des sources à consulter*, Firmin Didot, Paris, 1862-1870.
- Jireček, Konstantin, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, Tempsky, Prag, 1877.
- Matković, P., *Putovanje po Balkanskom poluotoku*, 42, Rad JAZU, Zagreb, 1878.
- Öziir, Nazan Karakaş. *Cihannüma'dan yansıyanlar: bir doküman analizi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, İstanbul, 2014.
- Piterberg, G., *An Ottoman Tragedy: History and Historiography at Play*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2003.
- Аргировъ, Стоянъ, „Румелия и Босна“ – географски описалъ Мустафа бенъ Абдулахъ Хаджи Калфа, Отъ нѣмското издание на Йосефъ фонъ Хамеръ превелъ и снабдилъ съ обяснителни бележки, Архивъ за поселищни проучавания, I год., Книга 2, Култура, София, 1938.
- Гълъбовъ, Д. Гълъбъ, Общи допълнителни бележки за Хаджи Калфа и за географското му съчинение Джиханнюма, въ което сж описани Румелия и Босна, Архивъ за поселищни проучавания, I год., Книга 4, Култура, София, 1938.
- Заимов, Йордан, *Български географски имена с-й: Принос към славянския ономастичен атлас*, Българска Академия на Науките, София, 1973.
- Леонтиќ, Марија, *Македонските градови и нивниот опис во делото „Патописи“ на Евлија Челеби*. Меѓународен конгрес на тема „Балканот на Евлија Челеби“, во организација на МАНУ- Скопје и МЕДАМ (Центар за цивилизациски истражувања) од Истанбул, 18.4.2012., Скопје, 2012.
- Матковски, Александар, *Македонија во делата на странските патописци 1371-1777*, Стојан Стојчевски: Патописот на Хаџи Калфа, стр. 387–397, Мисла, Скопје, 1991.
- Миков, Васил, *Локализиране на някои исчезнали антични и средновековни селища и крепости в България*, Археология, № 4., София, 1968.
- Микулчиќ, Иван, *Антички градови во Македонија*, МАНУ, Скопје, 1999.

- Микулчиќ, Иван, Средновековни градови и тврдини во Македонија, МАНУ, Скопје, 1996.
- Новаковиќ, Стојан, Хаџи-Калфа или Ѓатиб Челебија, турски географ XVII века о Балканском полуострову, Споменик, 18, Српска Краљевска Академија, Београд, 1892.
- Рамчиловиќ, Зеќир, Македонија во Географијата на Ал-Идриси, Институт за национална историја, Здружение Диван, Скопје, 2017.
- Рамчиловиќ, Зеќир, Развој и денешни карактеристики на туризмот во Шарско – полошкиот туристички регион, магистерски труд, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2004.
- Романски, Стојан, Имената на нџкои македонски градове. Битоля, 5/4, София, 1929.
- Романски, Стојан, Имената на нџкои македонски градове. Тетово и Полог, София, 1932.
- Стојановски, Александар. Каде се одржувал Долјанскиот панаѓур, Гласник на ИНИ, бр. 35, 1-2, Скопје, 1991, 11-116.
- Стојановски, Александар, Македонија во „Огледало на светот“ од Хаџи Калфа, Гласник, год. 46, бр. 1, Институт за национална историја, Скопје, 2002.